

дарті світового рівня. Україна прагне посісти гідне місце у світовому рейтингу, побудувати розвинену соціально орієнтовану економіку та громадянське суспільство. Для досягнення цього необхідно ставити і розв'язувати завдання глобального характеру, здійснити прорив у всіх сферах соціально-економічного розвитку. Лише за такого підходу Україна має шанс не опинитися на периферії світового співтовариства.

Стаття надійшла до редакції 12.05.2010 р.

УДК 331.526:314.15

С. Ю. Аксьонова, канд. екон. наук,
старш. наук. співроб.,
Інститут демографії та соціальних досліджень
НАН України ім. М. В. Птухи

РОЗВИТОК ГНУЧКИХ ФОРМ ЗАЙНЯТОСТІ ЯК НАПРЯМ СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

АНОТАЦІЯ. У статті на основі результатів соціально-демографічного обстеження аналізується, якою мірою поширення і доступність гнучких форм зайнятості сприяли б підвищенню дитородної активності, які групи жінок є найбільш чутливими до цього заходу. Доводиться необхідність комплексного підходу до вирішення проблем поєднання материнства і професійної зайнятості жінок.

КЛЮЧОВІ СЛОВА. Дітородна поведінка, гнучкі форми зайнятості, демографічна політика, фактори народжуваності, дистанційна зайнятість.

АННОТАЦИЯ. В статье на основе результатов социально-демографического обследования анализируется, в какой мере распространение и доступность гибких форм занятости могут повлиять на повышение детородной активности, какие группы женщин являются наиболее чувствительными к этому мероприятию социально-демографической политики. В статье также обосновывается необходимость комплексного подхода к решению проблем сочетания материнства и профессиональной занятости женщин.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА. Репродуктивное поведение, гибкие формы занятости, демографическая политика, факторы рождаемости, дистанционная занятость.

ABSTRACT. On base of results of the social and demographic survey this paper examines the extent to which the distribution and availability of flexible forms of employment can influence on increase childbearing activity and which

groups of women are the most sensitive to this measure of social and demographic policy. In the article it is explained the necessity of integrated approach to problem- solving of combining motherhood and professional women's employment.

KEY WORDS. Reproductive behaviour, flexible forms of employment, population policy, fertility factors, distant employment

Вступ. Загальновідомо, що низький рівень народжуваності, як правило, обумовлюється дією не одного чинника, а комбінацією кількох чинників. Отож, щоб побороти небажані тенденції розвитку демографічних подій, необхідно запроваджувати комплекс взаємопов'язаних заходів демографічної політики, які охоплювали б якомога більше аспектів життєдіяльності сім'ї. Зосередженість на одному заході, навіть такому, що є надзвичайно важливим (наприклад, надання вагової грошової допомоги при народженні дитини), або матиме ефект менший за очікуваний, або отриманий ефект буде короткочасним.

У науковій демографічній літературі неодноразово аналізувались детермінанти низької народжуваності в Україні, їх національна специфіка і відповідність європейським і загальносвітовим тенденціям, освітлювались місце і значення соціально-економічних чинників, серед яких чи не найвагоміший вплив на народжуваність спричиняє зайнятість жінок [1; 3]. Хрестоматійним прикладом стали результати дослідження англійських феміністок В. Бічі та Т. Перкінс, що найвищий рівень економічної активності спостерігається у жінок, які не мають дітей. А от активність на ринку праці жінок, які виховують дітей у віці до чотирьох років, менша в три рази порівняно з жінками без дітей. Коли ж діти стають старшими, рівень зайнятості жінок зростає, але в середньому не досягає рівня бездітних жінок [4, с. 129]. Вирішити проблему зайнятості жінок, на думку багатьох вчених, можна завдяки поширенню гнучких форм зайнятості й режимів робочого часу. Серед вітчизняних учених вивченню цього питання приділяли увагу В. С. Стешенко, Е. М. Лібанова, І. О. Курило, В. М. Петюх. Російські дослідники Т. М. Малєва і О. В. Синявська у підсумках результатів повномасштабного вибіркового обстеження «Батьки і діти, чоловіки і жінки у сім'ї та суспільстві» наголошують: якщо зростання народжуваності не буде супроводжуватися змінами в трудових відносинах, упровадженням гнучких форм зайнятості для жінок, розвитком ринку соціальних послуг, то за таких умов передбачається два, однаково небезпечних для суспільного розвитку, шляхи розгортання подій: або потенціал народжуваності у цих групах жінок буде не реалізований, або жін-

ки зменшать свою участь у робочій силі, що посилюватиме негативні тенденції на ринку праці [2]. Американський демограф Ханс-Пітер Кохлер, досліджуючи соціально-економічні фактори народжуваності у країнах Європи, виявив, що найнижчий рівень народжуваності у Південній Європі мав місце в умовах жорсткого регулювання ринку праці. Низький рівень народжуваності поєднувався з низьким рівнем участі жінок у робочій силі через труднощі первинного і повторного включення до ринку праці та занадто обмеженого застосування гнучких форм зайнятості. Більш того, вчений проводить паралель із ситуацією у США, де навіть за відсутності державної фінансової підтримки сімей з дітьми, спостерігається відносно високий рівень народжуваності, що, на думку Кохлера, обумовлюється широкими можливостями поєднувати роботу і дітнародження, використовувати більш гнучкий графік робочого часу [5, с. 12—13].

Постановка завдання. Вплив розповсюдженості гнучких форм зайнятості на дітородну поведінку є безсумнівним. Однак ще залишаються нез'ясованими питання щодо масштабів такого впливу, категорій жінок, найбільш чутливих до запровадження і підвищення доступності гнучких графіків роботи, характеру переходу до зайнятості неповний робочий день (добровільного чи вимушеного через сімейні, матеріальні умови). За допомогою соціально-демографічного вибіркового обстеження осіб у віці 15—34 роки «Молодь України: спосіб життя та ціннісні орієнтації»¹, проведеному в квітні 2010 р. Інститутом демографії та соціальних досліджень НАН України ім. М. В. Птухи, виникла можливість принаймні наблизитись до відповідей на ці питання. Респондентам було запропоновано визначити вплив тих чи інших чинників на їхню поведінку мати більшу чи бажану кількість дітей. У переліку чинників мав місце й такий: *«Попришреність та доступність гнучкого графіку роботи для працюючих батьків з маленькими дітьми»*. Описати свою дітородну поведінку після запровадження зазначеного заходу можна було за допомогою варіантів відповіді: *«якомога скоріше народили б дитину»*, *«народили б дитину у найближчі 2—3 роки»*, *«народили б дитину через 4—5 років або пізніше»*, *«ніяк не вплине на мої плани»*. У такий спосіб була зроблена спроба відійти від шкали оцінок по типу *«надзвичайно важливо»*, *«скоріше важливо»*, *«скоріше неважливо»*, *«зовсім неважливо»*, яка не дозволяє повністю уникнути абстрактності, безвідносності до особистості того, хто відповідає. Дієвість того чи іншого заходу з'ясовувалася за частотою вибору першого і другого варіантів.

¹ Далі: «Молодь України, 2010»

Викладення основного матеріалу. За результатами обстеження «Молодь України, 2010» поширеність та доступність гнучкого графіку роботи для працюючих батьків з маленькими дітьми підштовхнули б до скорішого народження дитини 10,7 % респондентів, ще 17,2 % опитаних повідомили, що народили б дитину у найближчі 2—3 роки. Спостерігається певна диференціація відповідей за статтю: молоді жінки частіше вказували перший і другий варіанти відповіді, ніж чоловіки, що свідчить про більшу актуальність для жінок широкого застосування гнучких форм зайнятості. Отож, доцільно докладніше розглянути відповіді саме жінок залежно від їх віку, кількості дітей у них, кваліфікаційних навичок тощо.

Найбільше визнання такий захід демографічної політики отримав у жінок у віці 20—24 роки: 15,5 % цих жінок повідомили, що вони *«якомога скоріше народили б дитину»* за умови доступності гнучкого графіку роботи. Більшість серед них ще тільки-но планують шлюб і народження дитини (за даними обстеження близько 60 % жінок у віці 20—24 роки ще не мали жодної дитини), тому й частка тих, хто відповів *«народили б дитину у найближчі 2—3 роки»*, була порівняно високою — 22,5 %. Серед 25—29-річних жінок порівняно із жінками попередньої вікової групи було більше тих, хто вже частково реалізував свої дітородні наміри (71,6 % респондентів-жінок у віці 25—29 років вже мали принаймні одну дитину), отож і частка опитаних, які хотіли б народити дитину відразу ж після того, як зникнуть проблеми із застосуванням на підприємствах, фірмах, закладах гнучкого графіку роботи, була меншою, ніж серед 20—24-річних жінок (12,8 %), а от кожна четверта жінка у віці 25—29 років бажала б народити дитину дещо пізніше, через два роки (рис. 1).

Значення фактору поширеності гнучких форм зайнятості при прийнятті рішення щодо народження дитини різняться у респондентів з різною орієнтацією на заплановану ще кількість дітей. Серед тих, хто не планував народження ще однієї дитини, була найбільша частка впевнених, що їх дітородні плани аж ніяк не зміняться під впливом цього фактору (69,1 %). Однак у цій групі виявились жінки, які згодні були переглянути свої дітородні наміри: 6,6 % народили б дитину у найближчий час, 8,3 % — у найближчі 2—3 роки, 10,2 % — через 4—5 років (решта опитаних не визначились із відповіддю). Молоді жінки, які планували народити ще одну дитину, не поспішали б із реалізацією своїх планів: якщо 13,2 % таких жінок хотіли б якомога скоріше народити дитину за умов доступності гнучкого графіку роботи для працюючих батьків з маленькими дітьми, то частка тих, хто бажав би за таких умов

народити дитину у найближчі 2—3 роки, була вдвічі більшою. А от респонденти, які планували народити ще три дитини й більше, не зволікали б з народженням дитини: кожна п'ята жінка повідомила, що поширеність і доступність гнучкого графіку роботи обумовило б скорішу реалізацію дітородних планів (рис. 2).

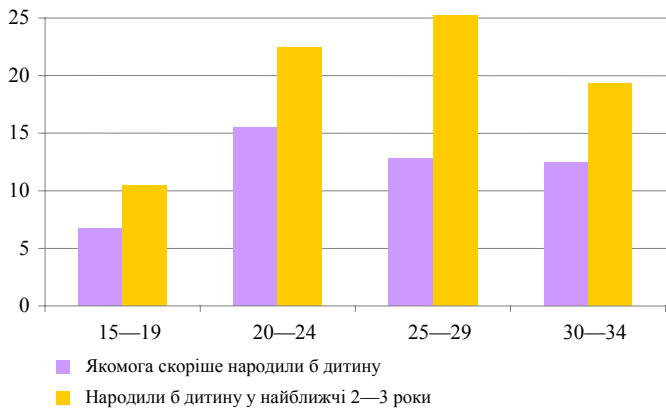

Рис. 1. Відповіді жінок щодо впливу на їх дітородну поведінку поширеності та доступності гнучкого графіку роботи залежно від віку опитаних, % відповідної групи

Джерело: соціально-демографічне обстеження «Молодь України, 2010»

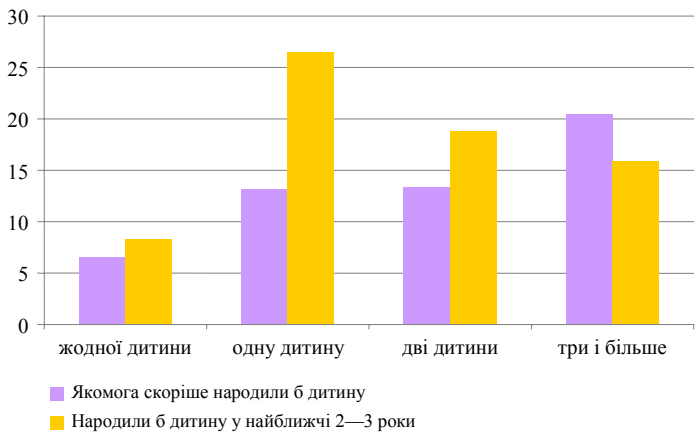

Рис. 2. Відповіді жінок щодо впливу на їх дітородну поведінку поширеності та доступності гнучкого графіку роботи залежно від кількості запланованих ще дітей, % відповідної групи

Джерело: соціально-демографічне обстеження «Молодь України, 2010»

В умовах інтенсивних економічних перетворень, при динамічному розвитку інформаційно-комунікативних технологій, комп'ютерних мереж та програмного забезпечення все більше зростає значення діяльності кваліфікованих працівників, які виконують певну частку комплексної роботи, використовуючи персональний комп'ютер, і можуть перебувати при цьому поза межами виробничих приміщень установ, підприємств, де надається робоче завдання й використовуються його результати, що вписується в поняття дистанційна зайнятість, однієї із гнучких форм зайнятості, популярність якої стрімко зростає у наші дні. За результатами обстеження «Молодь України, 2010» 78,6 % жінок у віці 15—34 роки мали навички роботи на персональному комп'ютері, що вказує на існування певного потенціалу для подальшого розвитку дистанційної зайнятості. Серед цих жінок частота вибору відповіді, що поширеність та доступність гнучкого графіку роботи для працюючих батьків з маленькими дітьми ніяк не впливатиме на їхню дітородну поведінку, була значно меншою, ніж серед тих, хто не мав навичок роботи на комп'ютері (відповідно 42,6 % і 52,7 %).

Висновки. Розробка нормативних положень, поширеність та доступність гнучких форм зайнятості, зокрема дистанційної, з гнучким графіком роботи, зайнятості неповний робочий день (тиждень), з відповідним їх відображенням у законодавстві, та застосуванням на підприємствах різних форм власності сприяли б змінам дітородної поведінки. Певна частина жінок могли б переглянути свої дітородні плани у бік збільшення кількості дітей у сім'ї або скоріше реалізувати такі плани, а не відкладати народження дитини, очікуючи поліпшення ситуації, адже через тривале відкладання зростає ризик відмови від народження дитини. Найчутливішими до широкого впровадження гнучких форм зайнятості виявились жінки у віці 20—29 років, саме у цій віковій групі спостерігаються високі рівні дітородної та економічної активності, але слід визнати, що навіть серед цих жінок не більше 15 % змінили б свою поведінку у бік скорішого народження дитини. Порівняно невисока можлива результативність зазначеного заходу стосовно підвищення народжуваності, з одного боку, та безперечний його вплив на дітородну поведінку, з іншого боку, обумовлюють те, що розвиток гнучких форм зайнятості має стати невід'ємною складовою комплексу заходів соціально-демографічної політики.

Література

1. Демографічна криза в Україні. Проблеми дослідження, витoki, складові, напрями протидії / НАН України. Інститут економіки; за ред. В.С. Стешенко. — К., 2001. — 560 с.
2. Малева Т. М., Синявская О. В. Социально-экономические факторы рождаемости в России: эмпирические измерения и вызовы социальной политике / Демоскоп Weekly, № 309—310, 12—25 ноября 2007 <http://demoscope.ru/weekly/2007/0309/analit02.php>
3. Населення України. Народжуваність в Україні у контексті суспільно-трансформаційних процесів. — К.: АДЕФ-Україна, 2008. — 288 с.
4. Управление занятостью и организация трудоустройства: Обзорная информация. — К.: МАУП, 1995. — 174 с.
5. Hans-Peter Kohler. Детерминанты низкой рождаемости в Европе / Европейский журнал по сексуальному и репродуктивному здоровью. — № 63. — 2006. — С. 12—13.

Стаття надійшла до редакції 10.06.2010 р.

УДК: 316.42:316.334.3

О. І. Амоша, академік НАН України,
Інститут економіки промисловості НАН України

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВИ ЗА ЛЮДСЬКИЙ ТА СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК

АНОТАЦІЯ. У статті обґрунтовано потребу застосування в практиці управління механізмів затребування соціальної відповідальності держави. Визначено правові та організаційно управлінські важелі застосування соціальної відповідальності.

КЛЮЧОВІ СЛОВА. Соціальна відповідальність, людський розвиток, соціальне управління, соціальна держава.

АННОТАЦИЯ. В статье обоснована необходимость использования в практике управления механизмов востребования социальной ответственности государства. Определены правовые и организационно управленческие рычаги использования социальной ответственности.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: социальная ответственность, человеческое развитие, социальное управление, социальное государство.

SUMMARY. The requirement for usage of claiming mechanisms social responsibility in the management practice is grounded in the article. The legal and organizationally administrative levers of social responsibility are certainied.

KEY WORDS: social responsibility, human development, social management, social state.